

ВИНИКНЕННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

THE APPEARANCE AND MEANING OF PREPARATORY PROCEEDING STAGE IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Замкова Я.В.,

суддя Дніпровського районного суду

м. Дніпродзержинська

Дніпропетровської області

Стаття присвячена дослідженню генези, змісту та завдань стадії підготовчого провадження. Проаналізовано історію виникнення та розвитку цієї стадії кримінального процесу. Автором звернуто увагу на зміну обсягу компетенції суду під час підготовчого провадження.

Ключові слова: підготовче провадження, попередній розгляд справи, підсудність, обвинувальний акт, докази.

Статья посвящена исследованию генезиса, содержания и задач стадии подготовительного производства. Проанализирована история возникновения и развития данной стадии уголовного процесса. Автором обращено внимание на изменение объема компетенции суда в ходе подготовительного производства.

Ключевые слова: подготовительное производство, предварительное рассмотрение дела, подсудность, обвинительный акт, доказательства.

Article is devoted to research of the genesis, content, and objectives of the preparatory proceeding. The history and development of this stage of the criminal process was analyzed. The author focuses on the change in volume of competence of the court in the preparatory proceeding.

Key words: preparatory proceeding, preliminary examination of the case, jurisdiction, indictment, evidence.

Постановка проблеми. Дотримання прав і свобод людини є однією із найважливіших умов для побудови демократичної держави. Під час здійснення кримінального судочинства це положення набуває особливого значення, оскільки, як слушно зазначив Б.М. Пошва, саме суд у силу своєї незалежності та відсутності відомчих інтересів у питаннях боротьби зі злочинністю є найбільш надійним гарантом прав особи в кримінальному судочинстві [1, с. 8]. Стадія підготовчого провадження є однією із новел Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) 2012 року. Варто відзначити, що змінилася не тільки назва, але і змістовне наповнення цієї стадії кримінального процесу, її завдання та цілі, що потребує ґрунтовного наукового дослідження. Доцільним є розкриття значення та мети стадії підготовчого провадження через призму генезису її становлення та розвитку.

Стан опрацювання. До проблем, що виникають на стадії підготовчого провадження, зверталися у своїх дослідженнях такі науковці, як Ю.П. Аленін, С.І. Вікторський, С.І. Дячук, В.В. Луцик, М.М. Михеєнко, В.О. Попелюшко, Н.П. Сиза. Не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених цій стадії кримінального процесу, її комплексне дослідження майже не здійснювалося. Більшість фундаментальних робіт були виконані в період дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року. Після набрання чинності КПК України 2012 року одним із останніх досліджень, що присвячено підготовчому провадженню в суді, є дисертаційна робота О.Ф. Шминдрук. Вказані вчені розробили низку пропозицій щодо удосконалення цієї стадії криміналь-

ного процесу, проте існує ряд спірних питань, що потребують вирішення.

Метою статті є дослідження генезису виникнення стадії підготовчого провадження та розкриття значення цієї стадії кримінального процесу України.

Виклад основного матеріалу. Відання до суду як стадія кримінального процесу була законодавчо закріплена з прийняттям Статуту кримінального судочинства 1864 року. Саме після судової реформи 1864 року здійснення кримінального судочинства зазнало ґрунтових змін, основною з яких стало розділення судової влади та обвинувальної. До цього часу відання до суду як окремої стадії кримінального процесу не існувало. Так, наприклад, в період дії Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 років судовий розгляд починався на підставі скарги потерпілого.

З появою Статуту кримінального судочинства після закінчення попереднього слідства справа підлягала направленню прокурору окружного суду. Так, відповідно до положень ст. 510 Статуту прокурор, отримавши справу, був зобов'язаний розглянути: 1) чи підлягає справа веденню прокурорської влади; 2) чи проведено слідство із належною повнотою; 3) чи підлягає обвинувачений направленню до суду або справа щодо нього повинна бути припинена або зупинена. У ст. 519 Статуту була вказано на те, що висновок прокурора про відання обвинуваченого до суду повинен бути викладений у формі обвинувального акту. Після цього Судова палата починала розгляд обвинувальних актів або подань про припинення / зупинення кримінального переслідування. Попереднє слідство розглядалося по доповіді одного з членів судової палати щодо приводу справи, пере-

ліку слідчих дій. Після висловлювання думки прокурора судової палати виносилося рішення щодо віддання справи до суду, припинення справи або про її дослідження.

Після отримання справи під час попереднього розгляду справи Окружний суд на підставі доповіді одного з його членів, що призначався головою, обговорював такі питання: 1) чи не вимагає справа особливих розпоряджень суду; 2) визначав порядок подальшого провадження. До особливих розпоряджень відносилися такі: призначення підсудному захисника, надання копії обвинувального акту та переліку осіб, що підлягали виклику до суду, вирішення питання про виклик до суду свідків, що не були допитані під час попереднього слідства, залучення перекладача тощо. Відповідно до ст. 548 Статуту під час попереднього розгляду справи невідкладно вирішувалися також всі порушені скаргами або заявами сторін питання щодо порядку провадження. За наслідками прийнятого рішення судом виносилося ухвала.

Положення Статуту передбачали особливий порядок віддання до суду справ, в яких особа обвинувачувалася у вчиненні державних злочинів. Так, відповідно до п. 13 Розд. 2 Статуту по закінченню попереднього слідства зазначена категорія справ направлялася прокурору судової палати, який, в свою чергу, приймав одне із таких рішень: 1) у випадку, коли справа була підслідна судовій палаті, складав обвинувальний акт або висновок про припинення слідства; 2) у випадку, коли предмет злочину був підслідний особливій присутності Урядовому Сенату, справа підлягала направленню міністру юстиції. Міністр юстиції, у свою чергу, повинен був впевнитися в тому, що предмет злочину дійсно підсудний Урядовому Сенату, після чого призначав особу з числа прокурорського нагляду для виконання прокурорських обов'язків при особливій присутності (п. 13 Розд. 2 Статуту) [2, с. 550].

Таким чином, предметом перевірки матеріалів попереднього слідства під час попереднього розгляду справи була достатність доказів [3, с. 15]. Як слушно відзначає М.М. Ковтун, тільки від оцінки розпорядчого засідання окружного суду або від засідання судової палати залежало остаточне вирішення питання про те, чи є підстави для прийняття справи до провадження суду (віддання обвинуваченого до суду) [4, с. 749].

В подальшому, після прийняття Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1922 року, стадія відання до суду була трансформована. Так, відповідно до ст. 226 Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1922 року у кримінальних справах, по яким проведення попереднього слідства не передбачалось, прокурор, отримавши матеріал дізнання, розглядав, чи встановлені всі обставини справи, після чого приймав одне із таких рішень: 1) направляв справу для провадження додаткового дізнання; 2) направляв справу для провадження попереднього слідства; 3) припиняв провадження по справі; 4) постановляв про віддання обвинуваченого до суду. Статтею 227 Кримінально-процесуального кодексу УСРР

1922 року було передбачено, що направлення постанови про віддання обвинуваченого до суду здійснювалося прокурором разом із справою в триденний термін після складання такої постанови.

У випадку, коли проведення попереднього слідства було обов'язковим, віддання обвинуваченого до суду здійснювалося у такому порядку: прокурор, отримавши від слідчого повідомлення про направлення кримінальної справи до суду для припинення, або погоджувався із зазначеним рішенням, або, вважаючи, що справа не підлягає закриттю, звертався до суду із запереченням. При цьому прокурор мав право підтримати особисто своє заперечення під час розпорядчого засідання суду. Після отримання справи із обвинувальним висновком прокурор приймав одне із таких рішень: 1) визнавши проведенне слідство неповним, повертав кримінальну справу слідчому для проведення додаткового розслідування; 2) визнавши, що обставини вчиненого кримінального правопорушення з'ясовані в повному обсязі, але для віддання обвинуваченого до суду немає законних приводів або достатніх підстав, прокурор звертався до суду із пропозицією про закриття справи і у випадку необхідності особисто підтримувати свою пропозицію в розпорядчому засіданні суду; 3) повідомляв суду про свою згоду з обвинувальним висновком (ст. ст. 229–233).

По справам, що надходили безпосередньо до Народного суду, народний суддя особисто виносив постанову про віддання обвинуваченого до суду та призначав справу до слухання. Кримінальні справи, що направлялися прокурором із постановою про віддання обвинуваченого до суду, призначалися до слухання. Розпорядче засідання призначалося народним суддею або головою трибуналу по таким категоріям кримінальних справ: 1) отриманих від слідчого із постановою про припинення справи; 2) направлених прокурором із погодженням щодо віддання обвинуваченого до суду (ст. ст. 237–239).

Під час розпорядчого засідання судом вирішувалися такі питання: 1) чи достатньо обґрунтовано пред'явлене обвинувачення даними, наведеними у першій описовій частині обвинувального висновку; 2) чи правильно сформульоване обвинувачення відповідно до даних описової частини обвинувального висновку; 3) чи передбачено пред'явлене обвинувачення Кримінальним кодексом і якою саме статтею; 4) чи підлягає зміні перелік осіб, що викликаються в судові засідання. За наслідками розпорядчого засідання судом виносилося рішення у формі ухвали про припинення справи або про направлення її на дослідження, або про затвердження обвинувального висновку і віддання обвинуваченого до суду (ст. ст. 240–244). Одночасно відбувався розгляд клопотань про допуск захисника або його призначення; зміну чи обрання запобіжного заходу; роз'єднання кримінальних справ.

Таким чином, слід погодитися із О.Ф. Шминдрук, яка вказує на те, що значення процедури віддання до суду за Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1922 року полягало у:

– здійсненні судом перевірки обвинувального висновку щодо дотримання вимог закону;

– вирішенні питання по суті обвинувачення і у закритті справи (за наявності для цього підстав);

– здійсненні дій, необхідних для підготовки справи до судового розгляду [5, с. 66].

Наступним етапом розвитку процедури віддання до суду стало прийняття Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1927 року. Основними новелами, що стосувалися віддання обвинуваченого до суду, стали такі: орган дізнання отримав повноваження на безпосереднє направлення кримінальної справи до суду; розпорядче засідання було ліквідовано, з'явилася глава «Підготовчі до суду дії». Повноваження суду щодо підготовчих дій майже повністю дублювали діяльність суду під час розпорядчого засідання за Кримінально-процесуальним кодексом УСРР 1922 року. Так, до компетенції суду на цій стадії відносилися вирішення питання про повернення кримінальної справи на додаткове дізнання; зупинення або закриття кримінальної справи; призначення до розгляду; обрання, скасування чи зміна запобіжного заходу; призначення захисника; розгляд клопотань сторін; тощо (ст. ст. 234–235). Принциповою відмінністю повноважень суду під час підготовчих дій за Кримінально-процесуальним кодексом УСРР 1927 року від компетенції суду, що мала місце на етапі розпорядчого засідання за Кримінально-процесуальним кодексом УСРР 1922 року, стало розширення меж судового розгляду: предметом перевірки стала вся кримінальна справа, а не тільки обвинувальний висновок.

У 1934 році до Кримінально-процесуального кодексу УССР 1927 року було внесено зміни, відповідно до яких з'явилася стадія підготовчого засідання, яка була обов'язковою не для всіх кримінальних справ. Так, підготовче засідання проводилося у випадках, коли мала місце неповнота попереднього розслідування, у випадку незгоди із кваліфікацією злочину, запобіжним заходом, обраним прокурором, слідчим або із постановою прокурора про закриття справи, списком свідків або експертів, які підлягають виклику в судові засідання; у зв'язку з відсутністю достатніх підстав для віддання обвинуваченого до суду. Отже, метою стадії підготовчого провадження за Кримінально-процесуальним кодексом УССР 1927 року була не тільки перевірка обґрунтованості складання обвинувального висновку, але і здійснення нагляду за повнотою здійснення попереднього розслідування [5, с. 68].

28 грудня 1960 року було прийнято Кримінально-процесуальний кодекс України, положення якого застосовувались протягом більше ніж 50 років. Відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року прокурор після отримання кримінальної справи приймав одне із таких рішень: 1) затверджував обвинувальний висновок або складав новий; 2) повертав справу органу дізнання або слідчому із наданням письмових вказівок для провадження додаткового розслідування; 3) закривав справу, склавши про це постанову (ст. 229).

У випадку затвердження обвинувального висновку, постанови слідчого про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності прокурор направляв кримінальну справу до суду із дотриманням правил визначення підсудності (ст. 232). Попередній розгляд кримінальної справи, що надходила до суду, відбувався під час розпорядчого засідання, за наслідками якого суд приймав одне із рішень: віддання обвинуваченого до суду; повернення справи на додаткове розслідування; зупинення провадження по справі; направлення справи за підсудністю; закриття справи. При цьому у ст. 245 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року з'явилася чітка вказівка на заборону вирішення судом наперед питання про винуватість особи.

В результаті змін, внесених Законом від 21 червня 2001 року № 2533-III, стадію розпорядчого засідання було замінено на попередній розгляд справи суддею, під час якого вирішувалися загальні питання щодо підсудності, наявності підстав для закриття або зупинення кримінальної справи, відповідність обвинувального висновку вимогам Кримінально-процесуального кодексу України, наявності порушень, що були допущені під час дізнання або досудового слідства, наявності підстав для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, кваліфікації дій обвинуваченого за статтею Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено. Відповідно до ст. 241 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року попередній розгляд кримінальної справи повинен був призначений не пізніше десяти діб, а у разі складності справи – не пізніше тридцяти діб з дня надходження її до суду. Метою стадії попереднього розгляду справи на цьому етапі розвитку кримінального процесуального законодавства стало встановлення меж судового розгляду, перевірка відповідності обвинувального висновку положенням Кримінально-процесуального кодексу України, підготовка умов для проведення судового засідання.

В подальшому, із прийняттям КПК України 2012 року, попередній розгляд справи суддею трансформовано у стадію підготовчого провадження.

В ракурсі тематики цього дослідження доцільним є звернення до положень Модельного кримінально-процесуального кодексу для держав – учасниць СНД від 17 лютого 1996 року. Так, попереднє слухання справи полягало у вирішенні за участю сторін питань, необхідних для призначення судового розгляду. В ході попереднього слухання за участю сторін вирішуються питання: 1) про задоволення заявлених клопотань і відводів або відмову в їх задоволенні; 2) про перелік доказів, що пред'являються в судовому розгляді обвинуваченням і захистом; 3) про виключення з розгляду матеріалів, що не можуть бути визнані доказами; 4) про подальший рух справи. При вирішенні як письмових, так і усних клопотань та відводів сторін останні мають право висловити свою думку, незалежно від того, клопотання якого учасни-

ка процесу розглядається. У разі відмови суду задовольнити клопотання воно може бути повторно заявлено в судовому розгляді. В результаті попереднього слухання суддя приймає одне з таких рішень: 1) про віддання обвинуваченого до суду і призначення судового розгляду; 2) про припинення провадження у кримінальній справі; 3) про зупинення провадження у кримінальній справі; 4) про повернення справи державному обвинувачу для уточнення юридичної кваліфікації пред'явленого обвинувачення; 5) про повернення кримінальної справи для виробництва необхідних слідчих дій; 6) про направлення справи за підсудністю.

На наш погляд, у положеннях Модельного кодексу досить чітко та повно було сформульовано усі необхідні завдання, що мають бути вирішені під час підготовчого провадження, для того, щоб до подальшого судового розгляду були допущені тільки

ті кримінальні провадження, по яким досудове розслідування проведено якісно та без порушень прав та свобод особи. Зокрема, вважаємо за доцільне застосувати у чинному КПК України положення щодо надання можливості сторонам провадження заявляти клопотання. У чинній редакції КПК України 2012 року таке право обмежено випадками щодо обрання, заміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжних заходів, обраних щодо обвинуваченого, здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, витребування певних речей чи документів.

Висновки. Стадія підготовчого провадження протягом свого існування зазнала значних змін. Основними завданнями цієї стадії кримінального процесу є створення передумов для швидкого та якісного розгляду кримінального провадження на стадії судового розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пошва Б.М. Судовий контроль за дотриманням конституційних прав особи під час досудового розслідування кримінальної справи: практика та проблеми вдосконалення / Б.М. Пошва // Вісник Центру суддівських студій. – 2005. – № 4–5. – С. 8–15.
2. Устав уголовного судопроизводства 1864 года. – М. ; Берлин: Директ-Медия, 2015. – 646 с.
3. Якушев Г.Ю. Стадия предания суду по Уставу уголовного судопроизводства 1864 года / Г.Ю. Якушев // Российское правосудие. – 2014. – № 11 (103). – С. 12–17.
4. Ковтун Н.Н. Генезис института предания суду в российском уголовном процессе / Н.Н. Ковтун // Уголовное судопроизводство: теория и практика. – М. : Юрайт, 2011. – С. 745–767.
5. Шминдрук О.Ф. Стадія віддання до суду за КПК УСРР 1922 р. та її реформування у підготовчі дії у КПК УСРР 1927 р. / О.Ф. Шминдрук // Розвиток юридичної науки на сучасному етапі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (5 червня 2013 року, м. Тернопіль). – Тернопіль, 2013. – С. 65–69.